

Левітас Ф. А., завідувач кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти та виховання Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор, Україна

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

У статті розкривається роль історичної науки у навчанні та вихованні молоді. Науковий плюралізм, толерантність, демократія — це найважливіші чинники навчального процесу.

У перекладі з грецької «історія» трактується в спрощеному визначенні, як розповідь про минуле. У більш широкому розумінні — це наука про виникнення і розвиток людського суспільства. Ті, хто стикається з історією, не повинні забувати, що вона має щонайменше ще одну важливу сторону: дослідження подій, що відбулися. Аналіз цих подій виступає своєрідною «лоцією», яка допомагає осмислити минуле в ім'я майбутнього.

Глобальні світові трансформації кінця ХХ — початку ХХІ ст. поставили перед історичною наукою якісно нові завдання — об'єктивно осмислити перебіг подій, факти, явища, подолати стереотипи тоталітарного мислення, дати зелене світло для всебічної і людинознавчої оцінки історичних процесів.

На початку 90-х рр. ХХ ст. новітня українська історична наука зустрілась з досить серйозними викликами часу, а саме: відбулось «механістичне вторгнення» в історію, коли «героїв» і «антигероїв» в історії просто вирішили поміняти місцями. З огляду на це цікавою є думка Джорджа Оруелла: «Хто управляє минулим, той управляє майбутнім; хто управляє сучасним, той управляє минулим».

З часів Стародавнього Риму існував закон про засудження пам'яті, відповідно до якого все, що не влаштовувало імператора, підлягало за-

буттю. Постійне «переписування» історичних висновків, звичайно, негативно впливає на суспільство і виховання молоді. Маніпуляція історичними фактами формує негативні образи минулого, розвиває байдужість, цинізм, невігластво тих, хто вивчає суспільні процеси. З початку 90-х рр. ХХ ст. концепція історичної освіти в Україні відсутня. Історики намагаються знайти ті найважливіші алгоритми, які дадуть змогу побачити цілісний історичний простір. На наш погляд, ціннісні орієнтації сучасної історичної науки і освіти можуть бути окреслені такими контурами:

1. Науковість. Передбачає всебічний і глибокий аналіз історичних подій. Історик не може бути заангажований політикою чи певною ідеологією. Його праця, на думку відомого дослідника А. Тойнбі, має укластись в три виміри. Перший — це з'ясування і запис фактів, другий — встановлення через порівняння з'ясованих фактів загальних «законів», третій — образне відтворення фактів і доведення їх до суспільства.

На відміну від тоталітарних часів, сучасна наука має ґрунтуватися на плюралізмі думок, наявності кількох історичних шкіл. Сучасна історична наука не може користуватись певним вибірковим монотеїзмом. Вона є віддзеркаленням глибокого суспільного дискурсу.

2. Об'єктивність, історизм. Суспільний розвиток насичений безліччю подій, фактів, дат, історичних явищ. На них ґрунтуються світові історичні тенденції. Завдання дослідника — показати єдиний історичний процес, уникаючи виключення з нього найважливіших наукових ланцюжків і, навпаки, гіперпідходів до подій чи персоналій, вириваючи з єдиного історичного контексту. Об'єктивність передбачає розуміння складності історичного процесу, його контроверсійність. І тому вимагає наукової толерантності і неупередженості. Як зразок наукової виваженості, дослухаємось до слів академіка І. Р. Юхновського: «Нікого не треба закидати камінням. І Петлюру, і Грушевського, і Косіора, і Петровського, і Бандеру, і Щербицького. Їх треба знати такими, якими вони були. Це — наша історія».

3. Демократизм викладання історії є якісно новим явищем на пострадянському суспільствознавчому просторі. Він передбачає відхід від заздалегідь запрограмованих історичних схем і моделей, побудованих на ідеологічних, класових цінностях. Досить згадати, що ще кілька десятиків років тому викладач суспільних наук знаходився в таких професійних умовах, коли він мав тільки репродукувати навчальний матеріал за суворо обмеженими стандартами навчальних програм. Догматизм і схематизм у викладанні суспільних предметів, які ґрунтувалися на марксистсько-ленінських парадигмах, були єдиними можливими в освітньому просторі. Відхід від зазначеного «наукового фарва-

теру» означав не що інше, як дисидентство, і мав досить складні професійні і правові наслідки.

Варто зазначити, що і для Західного світу перебудова історичної освіти й історичної свідомості виявилася справою непростюю. Дослідник історії Марк Ферро вважає, що тільки після атомного бомбардування американськими ВПС Японії зміст історичної науки почав змінюватися. На другий план почали відходити ідеї милітаризму, військової доблесті і націоналізму. Навпаки, все більше почали цінуватися демократичні ідеали, парламентаризм і свобода. Сучасна західна історична освіта активно пропагує ідеали демократії, толерантності, полікультурності. Наприклад, тема «Голокост» давно стала невід'ємною складовою європейського культурного простору, навіть для тих країн і народів, які не пережили страхіття Другої світової війни.

Демократизм у викладанні має ще один бік. Він активно спонукає до нової якості освіти, адже сприяє не тільки засвоєнню слухачами історичних знань, але й активному науковому пошуку останніми.

Одна із найбільших навчальних перемог сьогодення полягає не тільки у вивченні основних історичних фактів і положень, але й в умінні їх осмислити, проаналізувати, застосувати їх у практичному житті. Перед викладачами-суспільствознавцями стоїть не просте завдання — сприяти активному науковому пошуку своїх вихованців.

Що повинні знати і вміти ті, хто вивчає історію?

1. Визначити місце людини в історичному процесі, її стосунки з природою, культурним середовищем, іншими народами і релігіями.

2. Оперувати основними історичними категоріями: часом, простором, безперервністю, змінністю.

3. Оцінювати факти та історичні події.

4. Трактувати історичний зміст у причинно-наслідкових зв'язках.

5. Виявляти та інтерпретувати різні історичні джерела.

В умовах ХХІ ст., коли інформаційна революція стала реальністю кожного дня, вчитель або викладач вже не є єдиним джерелом знань і наукової істини. Він, як правило, має виступати своєрідним освітнім менеджером. У цьому контексті не втратили свого значення слова відомого російського історика В. Ключевського про те, що справжніми викладачами є ті, хто не тільки шанує свій предмет, але й любить тих, кому його викладає.

Гуманістична спрямованість викладання історії є найактуальнішою проблемою сучасності. Адже в центрі історичного процесу стоїть не партія, не клас, не держава і нація, а пересічна людина з її постійними життєвими потребами, психологічним складом, волею і бажаннями. Конституція незалежної Української держави послідовно визначає роль

і місце людини в нашому суперечливому світі: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Гуманізм в історії — це засудження війни, насильства, пропаганди національної чи расової виключності, які врешті-решт ведуть до кривавих конфліктів. Гуманізм — це переорієнтація свідомості людини на нові, дійсні чесноти. Історична наука радянської доби визначалась як засіб виховання нової людини, прищеплення їй радянського патріотизму, вірності ідеалам комунізму, класовості і партійності. Якнайкраще сказав про це фундатор радянського права В. Вишинський, який пояснював майбутнім працівникам НКВС і прокурорам: «Не важливо, винна чи не винна та чи інша людина. Важливо інше — до якого класу, соціальної групи вона належить. Це визначає все».

Теза про те, що класова боротьба є рушійною силою історії неминуче провокувала масштабний громадянський конфлікт, в якому (за визначенням класиків марксизму-ленінізму) доброта, милосердя, співчуття є «попівщиною». А сьогодні саме на цих та інших принципах поваги до людини ґрунтується сучасний гуманізм. Доброчинство, благодійництво, повага до ближнього — це ті чесноти, над якими ще належить працювати.

Всесвітня історія має свої національні адреси. 160 років тому французький історик Жюль Мішеле відзначив: «Історія — це воскресіння». У повному обсязі це стосується України. Імперська російська і радянська історичні науки відправили Україну на *периферію* історії, нав'язавши широкому загалу її народження з «окраїни» давньоруської держави. Батько української історії початку ХХ ст. М. Грушевський давно спростував ці твердження розшифровкою давніх антських значень слова «Україна»: «країна», «державна». Ще до часів Київської Русі на теренах України існували держави антів, волинян, дулібів, білих хорватів. Арабські джерела сповіщають нам про велич Куяба і Куябії — давнього Київського князівства. «І був він знаний і чуваний в усіх кінцях землі», — пише Нестор-літописець про середньовічний Київ. На українській землі народилися шедеври світової літератури й історичної думки: «Слово про закон і благодать», «Остромирове Євангеліє», «Повість временних літ», «Повчання дітям» і т.д. Київська Русь стала центром світових цивілізаційних процесів.

На долю української історії випало чимало великих звершень, перемог, злетів і піднесень. І в той же час мали місце трагічні наслідки внутрішніх конфліктів, усобиць та іноземних вторгнень. Не випадково писав В. Винниченко, що українську історію неможливо читати без брому. Трагічні, часом криваві сторінки української історії породили постійний образ ворога, стереотипи й упередження щодо образу іншого

в історії, стан постійної меншовартості, особливо щодо подій XVIII — кінця XX ст.

Якщо радянська історія знаходилась у постійному пошуку класового ворога, то сучасні тенденції історії України в повній мірі віддзеркалюють пошук ворога національного, що знову веде до схематизму, тільки навиворіт. Тому, на думку сучасних українських істориків-об'єктивістів, шкільна і вузівська історичні науки перебувають у стані «сурми і барабану»: воєнних перемог і поразок, героїчних вчинків і зрад.

Є нагальна потреба, по-перше, «олюднити» історію, по-друге, наповнити її соціокультурним змістом. Вимагають негайної розробки соціально та етноісторія України, щоб показати Україну, яка стала матір'ю для багатьох націй і народів. Плюралізм та ідентичність у цьому контексті зовсім не суперечать один одному, а взаємозбагачуються і наповнюють минуле і сучасне новим змістом: розмаїттям культур, традицій, релігій. У сучасній «битві за історію» постійно зростає значущість національної історії, яка стане запорукою соборності і єдності українського суспільства. В цьому аспекті є необхідність звернутися до регіональної історії, в основі якої є сформована регіональна свідомість під впливом історичних знань, повідомлень, ЗМІ та усної історії.

Досить серйозний фактор контроверсійності і конфліктності закладений в колективній та національній пам'яті, які окреслені певним регіоном. Тому є важливим вміння знаходити взаємозалежність історії і людських доль, спільність історичної спадщини, а головне — з оптимізмом дивитись у майбутнє. Не випадково у пояснювальній записці до проведення Київських дворічних курсів вчителів у 1914 р. зазначалося: «...викладання історії полягає не тільки в тому, щоб ознайомити учнів з долею Вітчизни, а сформувати у них любов до Батьківщини, віру в її славне майбутнє».

У складні часи української національної революції М. С. Грушевський писав: «Українство кінець кінцем її [боротьбу за незалежність. — *Авт.*] виграє, се ми знаємо. Але утрати її будуть великі, се ми бачимо, і розстрілюють в ній не тільки міста, а й традиції. Багато вже згоріло в цим вогні, ще згорить. Люди вийдуть з нього нові й новими очима глянуть на світ».

ДЖЕРЕЛА

1. Центральний державний історичний архів України (ЦДАУ). — Ф. 707. — Оп. 229 (1914). — Спр. 208. — Арк. 23 зворот.
2. Ферро М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира / М. Ферро. — М., 1982. — 350 с.

3. Галлагер К. Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості : посіб. для вчителів / К. Галлагер. — К., 1998. — 47 с.
4. Форманчук А. Мифы советской эпохи / А. Форманчук. — Симферополь, 2000. — 544 с.
5. Тойнбі А. Дослідження історії / А. Тойнбі. — К., 1995. — Т. I. — 614 с.
5. Історична освіта і сучасність. Як викладати історію школярам і студентам. — К., 2007. — 428 с.

В статье раскрывается роль исторической науки в обучении и воспитании молодежи. Научный плюрализм, толерантность, демократия — важнейшие составляющие учебного процесса.

In article is dedicated to the function of History Studies in education of young people. Scientific pluralism, tolerance, democracy are the most important issues during the course of education.

Митник О. Я., професор кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито зміст поняття «конкурентоздатний фахівець», запропоновано психолого-педагогічні умови, які допоможуть майбутньому вчителеві оволодіти знаннями та вміннями конкурентоздатного фахівця; висвітлено зміст лекцій проблемного характеру — прес-конференції, удвох, дискусії, з розбором конкретних ситуацій, консультації, а також семінарських занять у формі рольового тренінгу. Охарактеризовано вимоги до особистості та професійної діяльності викладача педагогічного ВНЗ.

Ключові слова: конкурентоздатність майбутнього вчителя початкової школи; психолого-педагогічні умови розвитку конкурентоздатності майбутнього вчителя; лекції проблемного характеру: прес-конференція, удвох, дискусія, з розбором конкретних ситуацій, консультація; рольовий тренінг.

Актуальною для освіти сьогодення вважаємо мету професійної підготовки, сформульовану В. Бондарем, а саме: формування й розвиток у структурі особистості вчителя конкурентоспроможності як системотвірної ознаки фахової компетентності [1]. Взнявши за основу мету